

**Герменеўтычныя практыкі на сучасным уроку:
выкарыстанне метадычнага прыёму
“Лесвіца разумення” ў працы з тэкстам**

Н.Ф. Рыкун,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай катэгорыі
Полацкай дзяржаўнай гімназіі №2

Галоўны аб’ект вывучэння на ўроку літаратуры – мастацкі тэкст. Аўтары вучэбнай праграмы па беларускай літаратуры адзначаюць: “Пры вывучэнні твораў асабліва важным застаецца ўстаноўка на паўнаwartаснае ўспрыманне вучнямі зместу і сэнсу прачытанага, пашырэнне іх чалавеказнаўчых, жыццёвых і эмацыянальна-вобразных уяўленняў. Паранейшаму застаецца ўстаноўка на ўсведамленне глыбіні і непаўторнасці мастацтва слова: першаснае ўспрыманне – аналіз – абагульненне” [2, с.6]. Іншымі словамі, найважнейшая задача педагога – арганізаваць якаснае прачытанне тэксту і яго разуменне, усведамленне філасофскай канцэпцыі пісьменніка. Прычым ажыццявіць гэта трэба ў максімальна карэктнай, ненавязлівай форме.

А што можна лічыць разуменнем тэксту?

Доктар сацыялагічных навук, прафесар, галоўны навуковы супрацоўнік Інстытута сацыялогіі РАН Т. З. Адам’янц адзначае: “Практычна ўсе гуманітарныя дысцыпліны так ці інакш выходзяць на праблемы разумення (падзей, навакольнага свету, іншых людзей, тэксту, мовы, знакаў і г.д.). Нягледзячы на вялікую колькасць назіранняў і прапаноў, яе вырашэнне да апошняга часу “правісала” з-за адсутнасці “пункта адліку”, у адносінах да якога адбываецца разуменне (разуменне чаго?). Не было таксама і адпаведнага інструментарыю, які дазволіў бы вызначыць, ці адбылося разуменне. Сёння ў межах расійскай акадэмічнай навукі распрацаваны арыгінальны погляд на сутнасць разумення ў сферы камунікацыі: кропкай адліку прызнаецца тое самае галоўнае, што хацеў сказаць, перадаць аўтар. Рэалізаванае, выражанае ў канкрэтным творы, гэта самае галоўнае і становіцца тым, што мы імкнёмся зразумець, спасцігнуць. Пры гэтым размова не вядзецца пра згоду ці нязгоду з аўтарам – спачатку трэба зразумець” [1].

Такім чынам, зразумець – гэта значыць вызначыць асноўную думку твора. Лагічна, што вучэбная дзейнасць вучняў на ўроку літаратуры павінна быць скіравана ў бок яе высвятлення.

Паўстае пытанне: як навучыць дзяцей разумець сэнсавую дамінанту твора? У кожнага падлетка індывідуальны ментальны свет: памяць, увага, здольнасць дыферэнцыраваць, адрозніваць галоўнае і другаснае. Працэс разумення можа ўскладняцца тым, што ў мастацкім тэксце самае важнае часам “хаваецца” паміж слоў і не атрымлівае вербальнага пацвярджэння.

Мастацкі твор – маленькае жыццё. Відавочна, што настаўніку важна дапамагчы дзецям “пражыць” яго правільна і цікава. Таму мэтазгодна з дапамогай адпаведнага іструментарыю арганізаваць вучнёўскую дзейнасць.

На ўроку літаратуры такім іструментарыем можа быць **апорная табліца (АТ)** і **апорная карта (АК)**. АТ змяшчае алгарытм характарыстыкі мастацкага тэксту, утрымлівае неабходную тэарэтычную інфармацыю. Гэта і ёсць своеасаблівая “лесвіца разумення” твора, яна дапаможа шматбаковага прааналізаваць мастацкі тэкст. АК – гэта лагічна прадуманая сістэма заданняў па творы, выконваючы якія з дапамогай АТ, вучань паступова падыдзе да вызначэння асноўнай думкі тэксту. Сістэматычнае выкарыстанне АТ дапаможа вучню засвоіць тэарэтычныя паняцці, трымаць у памяці алгарытм характарыстыкі твора, а значыць, карыстацца ім у новай сітуацыі. Праца з АК будзе развіваць вучэбна-лагічныя кампетэнцыі вучняў: уменне выдзяляць галоўнае, будаваць доказы, рабіць вывады, здольнасць самастойна фармуляваць думкі і зразумела іх выказаць.

У дадзеным артыкуле прадстаўлена АТ “План характарыстыкі паэмы”. АК складзена на аснове ліра-эпічнага твора А. Вярцінскага “Песня пра хлеб”. Гэта светлы, пранікнёны твор з глыбокім пазнавальным і выхаваўчым патэнцыялам. Вучні 11 класа могуць пазнаёміцца з ім пры вывучэнні аглядавай тэмы “Беларуская літаратура перыяду 1960 – пачатку 1990-х гг.” Мяркуюцца, што пасля выразнага прачытання паэмы на ўроку вучні з дапамогай АТ узнавядуць план характарыстыкі паэмы, затым індывідуальна, у парах або групах будуць запаўняць АК. Комплекс заданняў па творы суправаджаецца шкалай ацэньвання. Дамашняе заданне скіравана на развіццё маўленчай і культуралагічнай кампетэнцый

АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ
Паэма “Песня пра хлеб” (1960)

ЭТАПЫ ПРАЦЫ НАД ТВОРАМ	ДЗЕЙННІ	ЗАПІСЫ
I. ЗНАЁМІМСЯ З ГІСТАРЫЧНАЙ АСНОВАЙ ТВОРА		
	<p style="text-align: center;"><i>Выпішыце з тэксту біяграфічныя звесткі пра аўтара і творчую гісторыю твора.</i></p> <p style="text-align: center;">“Лепельская зямля шчодрая на</p>	<p style="text-align: center;"><i>Месца нараджэння А. Вярцінскага:</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Дата нараджэння:</i> <i>Бацькі паэта:</i></p>

таленты. Шмат цікавых людзей дала яна свету. Сярод іх і Анатоль Ільіч Вярцінскі. Нарадзіўся ён 18 лістапада 1931 года ў вёсцы Дзямешкава ў сялянскай сям’і. Бацькі паэта — Ілья Арцёмавіч і Александрына Рыгораўна. У сям’і было чацвёра дзяцей: сыны Анатоль і Уладзімір, дачкі Франя і Ліда. Дзяцінства паэта супала з Вялікай Айчыннай вайной. Бацька быў на фронце, а маці з дзецьмі — на акупіраванай ворагам тэрыторыі. Анатоль зведаў усе выпрабаванні пасляваеннага часу.

Будучы паэт меў вялікія здольнасці да вучобы, у 4 класе ён лепш за ўсіх ведаў глобус. Добра іграў на акардэоне.

У 1956 годзе скончыў аддзяленне журфака БДУ, працаваў у рэдакцыях раённых газет, з 1962 года жыве ў Мінску.

У гэтым жа годзе выйшаў першы зборнік вершаў “Песня пра хлеб”. Назву яму дала паэма, змешчаная тут. Твор пісаўся ў амасферы ўсеагульнага грамадскага ўздому, спадзяванняў на лепшую будучыню”.

*Паводле артыкула А. Котава
“Дзяцінства паэта”//
Лепельскі край. 2004. №43.*

Захапленні:

Час напісання паэмы “Песня пра хлеб”:

Адметнасць:

Праматыны вобразаў дзяцей у творы:

Першы пасляваенны фотаздымак

(1945 г.) Анатоль з маці сядзяць, у другім радзе — Франя, Ліда, Уладзімір, цётка Аліна.

II. ЧЫТАЕМ МАСТАЦКІ ТВОР АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ

Песня пра хлеб

1

Кружыцца ў скверы кляновае лісце.
Як быццам шукае яно сабе выйсце,
як быццам не можа ніяк змірыцца,
што будзе мець справу яно з зямліцай, —
на сонцы не будзе больш красавацца,

на ветры не будзе больш хвалявацца.
Кружыцца першае лісце кляновае.
Стаіць у скверы ціш вераснёвая.
А ўверсе – воблачка, над скверам сінь...
Вітаю цябе, мой слаўны верасень!
Ты той жа ясны, ледзь-ледзь засмужаны,
ты той жа вясёлы, ледзь-ледзь засмучаны.
Цябе з тваёй кожнаю прыкметаю
я добра помню, добра ведаю.
Дзяцінства ніхто не забудзе ніколі.
А ты быў мне лепшым сябрам па школе.
Хіба не ты, прыветны і сонечны,
ранкам якраз такім, як сённяшні,
для нас адчыняў усе дзверы школьныя,
будзіў званкамі ціш навакольную.
І нечым яшчэ ты запомніўся, верасень.
Ці то цішынёй на азёрным беразе,
ці спелай антонаўкай ды аскамінай,
ці, можа, водарам хлебным з коміна?
Такую прыкмету не забудзеш,
як школьны званок, яе помніць будзеш.
Ціш вераснёвая як нельга лепей
напомніць аб тым, аб бацькоўскім хлебе.
Напомніць лісце вась гэта кляновае,
Што кружыць, шукае месца новае.
Яно не можа не напомніць,
сэрца ўспамінам не напоўніць.

2

Кружыцца ў скверы кляновае лісце,
якое збіраў я пад хлеб калісьці
(парой замянялі яго і аерам).
І толькі прайду я асеннім скверам,
зноў буду думаць аб колішнім хлебе.
Аб хлебе, што рос не ў алтайскім стэпе,
не ў слаўных краях тых, на землях цалінных,
а вырашчан што на суглінках ды глінах,

на ніве, дзе ведаю кожны камень,
маімі бацькамі ды землякамі.
Аб хлебе я думаю самым звычайным,
які нават жалі сярпом, не камбайнам,
які з поля везлі калёсным ходам,
які малацілі з конным прыводам,
які потым чысцілі арфай ля клеці,
якога цярпліва чакалі мы, дзеці.
Здаваўся тады ён лепшай ядою,
калі яго есці з соллю й вадою.
Нас дзед падахвочваў:
«Хлеб, соль і вада –
вось маладзецкая яда».

3

Хіба забудзеш калі гэты момант!..
Ураз заціхае дзіцячы наш гоман.
Стаіць цішыня незвычайная ў хаце.
Збіраемся дружна мы ўсе каля маці.
Мы бачым адны толькі матчыны рукі,
адны яе рукі, адны іх рухі.
А маці з сваёй урачыстай усмешкай
нізка схіляецца над дзежкай
(над той, на якое сядзела нявестай).
Яна расчыняе хлебнае цеста.
Цеста мясіла яна кулакамі,
сценкі дзяжы абірала рукамі,
вады падлівала, мукі падсыпала.
І нам было клопатаў тут нямала.
Былі мы ў мінуту гэтую рады
выканаць матчыны ўсе загады.
Мы ёй памагалі рукаў закасваць,
муку падсыпаць па яе заказу,
хусцінку мы ёй папраўлялі ахвотна
ці лоб выціралі матчын потны.
Было урачыста і ціха ў хаце –
хлеб з новага жыта ўчыняла маці.

4

Усё захавалі памяці ветры.
Я водар рашчыны чую ў паветры.
Я столькі ўдыхаў колісь гэтага водару!..
Хадзіла ў дзяжы рашчына ходарам.
Хадзіла-брадзіла хлебнае цеста.
Было ў дзяжы яму, цесту, цесна.
Яно шапацела, прасіла ходу,
хацела вырвацца на свабоду.
Ды коўдра яго закрывала шчыльна,
сачыла яна за рашчынаю пільна.
І вось, пашаптаўшыся аб нечым ціха,
яно знаходзіла ўсё-ткі выхад.
Яно запаўняла тады ўсю хату
водарам хмельна-кіславатым.
І ён пабіваў да самага рання
пах адцвітаўшых гваздзік і герані,
якія раслі каля самага дома.
П'яніў ён дзіцячую свядомасць,
спаць не даваў нам да паўночы.
Калі ж мы нарэшце заплюшчвалі вочы,
нам сніліся казачныя караваі,
сніўся хлеб новага ўраджаю.

5

Назаўтра мы ў лес сабіраліся рана,
выконвалі матчын наказ старанна.
Яна напярэдадні нам казалі:
«Каб заўтра, дзеці, хлеб пёкся удала,
па лісце кляновае раніцай збегайце».
Мы іншы раз прачыналіся б нехаця.
А тут была справа іншага роду, –
яна абяцала узнагароду.
І беглі мы з братам сцяжынкай роснай
туды, дзе шумелі клёны і сосны.
Мы зналі да клёнаў шлях самы кароткі –
хадзілі да іх мы па сок салодкі.
На самы ўзлесак выходзілі клёны.

Любілі прастор яны сонечны, дзённы.
Калі ж адчувалі дыханне слоты,
яны пакрываліся пазалотай.
І падаў уніз пад яе цяжарам,
на ранішнім сонцы успыхнуушы жарам,
ліст за лістом. Аблятаў паўкружжа...
Мы іх на ляту лавілі дружна.
Збіралі, нанізвалі іх у вязку,
пакуль не рабілася вязка важкай.
За гэtkі гасцінец шчодрым клёнам
мы ледзь не казалі «дзякуй» з паклонам.
Лісце ўручалі мы маці ўрачыста.
«Дык гэта ж не лісце,
а золата чыстае!
На цэлую восень хопіць яго мне.
Вы малайцы ў мяне сягоння.
За справу такую даць вам трэба
першую лусту новага хлеба», –
казала маці, узняўшы звязак.
А мы, свой выканаўшы абавязак,
сабой ганарыліся не на жарты,
на меншых сяцёр глядзелі з пагардай.

6

Даўно не было ў нас з табой сустрэч,
старая, добрая, родная печ!
А трэба сустрэцца, пакуль не позна.
Здарыцца, ведаеш, можа рознае.
Ходзяць упарта пагалоскі,
што ты ўстарэла для новай вёскі,
што ты аджыла і формай і зместам,
што вельмі ўжо многа займаеш месца.
Што скажам на гэта мы, руская печ?
Факты, як кажуць, упартая рэч.
Помніцца, хата была цеснаватай,
бо ты сапраўды займала паўхаты.
Каптур узвышаўся аж пад столлю,
шчыт занімаў ільвіную долю,

топка твая зіяла тунелем,
падпечак быў цэлым падзямеллем.
Адным словам, печка, недарэмна
просяць цябе сысці з арэны.

7

І ўсё-ткі, калі гаварыць па шчырасці,
я рад, што было мне суджана вырасці
у той жа хаціне,
дзе ты ўладарыла,
дзе спраўна так грэла,

пякла

і скварыла.

Дзякуй за ўсе твае добрыя справы,
за ўсе твае печывы, твае стравы!
Бог з імі, тваімі габарытамі,
толькі ніколі не будуць забытымі
дні, калі ў коміне выў дзіка вецер,
а ты так умела гасцінна прывеціць.
Ты нас акружала цяплом і ласкаю,
ціха расказвала казку за казкаю.
Змаўкала, зноў чулася ветра гудзенне.
На столі хісталіся прыцемкаў цені.
Гасла святло замёрзлых вокан.
Усё перайначвалася навокал –
цені рабіліся парусамі,
героямі казачнымі – мы самі,
і плыў аж за трыдзевяць зямель
дзівосны наш печка-карабель.

8

І хлеб, які сёння я шчыра слаўлю,
табе, печ, нямала ў заслугу стаўлю.
Была да яго ты прыналежная,
ад печы тут многае залежала,
ад яе духу, ад яе жару,
якія палілі, не знаючы жалю,
не знаючы жалю, ды знаючы меру, –

Бацькаўшчыне”.	гімнам ?	
2. Тэма	➤ Заданне. Сфармулюйце тэму (тэматыку) твора. Адказ падмацуйце радкамі з другога раздзела паэмы (7 радкоў).	Тэма (тэматыка) паэмы: Цытата:
3. Праблематыка	? Пытанне. Якая сацыякультурная праблема хвалюе аўтара? (2 раздзел)	Адказ:
4. Пафас Даследчыца Т.Чабан вызначае пафас твора як рамантычны.	? Пытанне. Ці падзяляеце вы меркаванне крытыка? Пацвердзіце адказ радкамі з тэксту.	Адказ: мы _____ з Т.Чабан, бо _____ _____
5. Аўтарскае пачуццё	➤ Заданне. Акрэсліце аўтарскае пачуццё, увасобленае ў творы. Падмацуйце развагі вершаванымі радкамі. ☺ Хто сумняваецца, звярніцеся да АТ (ІІІ, 5) і 7, 8 раздзелаў твора.	Адказ: радкі _____ _____ даказваюць аўтарскае пачуццё _____ _____
IV. ДАСЛЕДУЕМ МАСТАЦКУЮ ФОРМУ		
1. Кампазіцыя Звярніцеся да тэксту твора і папрацуйце, як кажуць, з алоўкам у руках.	➤ Заданне. Палічыце колькасць раздзелаў, назавіце тыя з іх, у якіх разгортваюцца падзеі, а таксама пралог, лірычныя адступленні. Які кампазіцыйны прыём відавочны ў творы?	• Колькасць раздзелаў: • Пралог: • Падзеі: • Лірычныя адступленні: • Кампазіцыйны прыём:
2. Сюжэт	? Пытанне. Сюжэт знешні або ўнутраны? ☺Калі не памятаеце, зазірніце ў АТ.	Адказ:

	<p>Заданне. Суаднясьце нумары раздзелаў і малюнкi да iх:</p> <p>1. </p> <p>2. </p> <p>3. </p>	<p>Адказ: малюнкi раздзелы 1. 2. 3.</p>			
<p>3. Вобразы Галоўным вобразам твора з'яўляецца хлеб.</p> 	<p>Заданне. Выпішыце словы маці, дзеда, лірычнага героя твора пра хлеб (прапаную 2 і 5 раздзелы).</p>	<p>Словы маці: Словы дзеда: Словы лірычнага героя:</p>			
<p>Паэма багатая на “слыхавыя” і “смакавыя”, “пахавыя” і “зрокавыя” вобразы.</p>	<p>Заданне. Пацвердзіце гэтыя словы, словазлучэннямі з тэксту (1-5, 7 раздзелы).</p>	<p>Чуем гукі</p> <p>1. 2. 3. 4.</p>	<p>Бачым колеры</p> <p>1. 2. 3. 4. 5.</p>	<p>Адчуваем пах</p> <p>1. 2. 3.</p>	<p>Спрабуем на смак</p> <p>1. 2. 3. 4.</p>
<p>4. Жанравая адметнасць твора</p>	<p>Заданне. Карыстаючыся АТ, вызначце жанр паэмы.</p>	<p>Жанр паэмы:</p>			
<p>V. ХАРАКТАРЫЗУЕМ ВЫЯЎЛЕНЧЫЯ СРОДКІ</p>					
<p>1. Рыфмоўка і строфіка</p>	<p>Заданне. Карыстаючыся АТ, вызначце характар рыфмоўкі і строфікі паэмы.</p>	<p>Рыфмоўка: Строфіка:</p>			

<p>2. Слоўнае абрамленне твора</p> <p><u>Назоўнікі</u></p> <p>Паэма адметная “хлебнымі” словамі: хлеб, жыта, мука, рашчына, цеста, каравай, луста, бохан.</p>	<p>↗ <u>Заданне 1.</u></p> <p><i>Пабудуйце з вышэй прыведзеных слоў лагічны ланцужок.</i></p>	<p>Жыта -</p>
<p>Твор надзвычай багаты на непаўторную беларускую лексіку, звязаную з побытам беларускага народа</p>	<p>↗ <u>Заданне 2.</u></p> <p><i>Карыстаючыся “Тлумачальным слоўнікам”, энцыклапедыяй “Этнаграфія Беларусі”, вусна патлумачце словы, якія абазначаюць часткі печы: <u>каптур, шчыт, топка, падпечак, загнет.</u> Абзначце іх на малюнку.</i></p>	
<p><u>Дзеясловы</u></p>	<p>↗ <u>Заданне 3.</u></p> <p><i>З 2, 3 і 8 раздзелаў выпішыце дзеясловы, якія канкрэтызуюць сялянскую працу на вырабе хлеба.</i></p>	<p>↗ <u>Заданне 3.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Сярпом - • Калёсным ходам - • Конным прыводам - • Арфай - • У дзежцы - • На хлебную лапату - • На цэглу гарачую -
<p>VI. ВYZНАЧАЕМ АСНОЎНУЮ ДУМКУ ТВОРА</p>		
	<p>↗ <u>Заданне.</u> <i>Уважліва прагледзьце папярэднія запісы, звярніце ўвагу на час напісання твора, яго тэму, праблему, нафас твора, пачуццё аўтара і сфармулюйце асноўную думку твора.</i></p>	<p><i>Асноўная думка:</i></p>

Працу дзяцей на ўроку па запаўненні апорнай карты пажадана ацаніць. Прывяду прыкладную шкалу ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў:

Этапы працы над творам	Пытанні і заданні	Балы
I		1
II		2

III	1	2
	2	2
	3	1
	4	2
	5	2
IV	1	1
	2	2
	3	5
	4	1
V	1	1
	2	5
VI		3
	Усяго	30

Багаты ідэйна-мастацкі змест твора А. Вярцінскага, якасная праца на ўроку дазваляць настаўніку прапанаваць дзецям дамашняе заданне на выбар. Яго выкананне паспрыяе плённай рэалізацыі вучнёўскіх навыкаў па-за межамі вучэбнага прадмета, а значыць, паўплывае на фарміраванне метапрадметных кампетэнцый. Дамашняе заданне можа быць такім.

1. Напісаць лірычнае сачыненне-ўспамін “Хіба забудзеш калі гэты момант!” (А. Вярцінскі)

2. Сабраць інфармацыю пра тое, чаму нашы продкі выпякалі хлеб на кляновых лістах (часам на аеры). На яе аснове стварыць навукова-папулярны тэкст “Загадкавы кляновы ліст”.

3. У творы чытаем: “Кмен — найлепшая з вясковых спецый”. Варта пацікавіцца ў майстра-тэхнолага хлебазавода, якія прыправы дадаюць у сучасны хлеб. На аснове сабранай інфармацыі напісаць нататку (інтэрв’ю) “Сакрэты духмянага хлеба”.

4. Падрыхтаваць тэкст прамовы перад вучнямі малодшых класаў “Як да нас прыходзіць хлеб”. Пажадана скарыстаць цытаты з паэмы А. Вярцінскага “Песня пра хлеб”.

5. Напісаць водгук на твор.

6. У творы чытаем: «А маці з сваёй урачыстай усмешкай нізка схіляецца над дзежкай (над той, на якое сядзела нявестай)». Падрыхтуйце навукова-папулярны артыкул «Пасад нявесты».

7. Адшукаць рэцэпт выпечкі хлеба ў сучасных хатніх умовах, перакласці яго на беларускую мову. Паспрабаваць свае сілы ў выпечцы хлеба і, вядома, пачаставаць сваіх аднакласнікаў.

**ЭТАПЫ ПРАЦЫ
НАД ТВОРАМ**

ПАДКАЗКІ

I. ЗНАЁМІМЯ З ГІСТАРЫЧНАЙ АСНОВАЙ ТВОРА

- Час напісання твора.
- Гісторыя яго стварэння.
- Абставіны і падзеі ў жыцці паэта, якія спадарожнічалі напісанню твора.
- Адметнасць часу, адлюстраванага ў творы.
- Прататыпы герояў.

II. ЧЫТАЕМ МАСТАЦКІ ТВОР

- Пры чытанні адзначаем незразумелыя словы.

III. ПРАЦУЕМ НАД ІДЭЙНЫМ ЗМЕСТАМ І ПАФАСАМ ТВОРА

1. Назва

- Аб чым вам гаворыць назва?
- Што, на вашу думку, адлюстравана (хаваецца) у назве твора?

2. Тэма твора

(тое, што кладзецца ў аснову падзей, адлюстраваных пісьменнікам)

Тэматыка

(наяўнасць разнастайных пабочных тэматычных ліній)

*чытачу трэба
высветліць
самому*

Т

↪ **анталагічная**
(жыццё і смерць)

Э

“вечныя тэмы”

↪ **міфалагічная**
(агонь і вада)

М

↪ **антрапалагічная**
(свабода і сумленне)

А

↪ **гістарычныя падзеі**

Т

культурна-гістарычная

↪ **нацыянальная адметнасць**

Ы

↪ **сацыяльныя праблемы**

К

чалавек і яго існаванне

↪ **аўтабіяграфічныя творы**
↪ **творчасць і мастацтва**

А

падтэкставая

3. Праблематыка твора
(праблемы, закранутыя ў творы)

↑
аўтарская
індывідуальнасць

ПРАБЛЕМАТЫКА бывае:

- ↗ міфалагічная;
- ↗ нацыянальна-гістарычная;
- ↗ сацыякультурная;
- ↗ раманічная (раманная) – цікавасць да асобы.

4. Пафас
(асноўны тон твора)

Гераічны, драматычны, трагічны, сатырычны, камічны, сентыментальны (здольнасць да сардэчнай рэфлексіі), рамантычны (узвышаны стан душы)

! Рэфлексія – схільнасць аналізаваць свае перажыванні

5. Аўтарскае пачуццё, увасобленае ў творы

Журбота, сардэчнасць, узнёсласць, радасць, шкадаванне, разгневанасць, крык душы, захапленне, расчараванасць, вінаватасць, раўнадушша, трывога

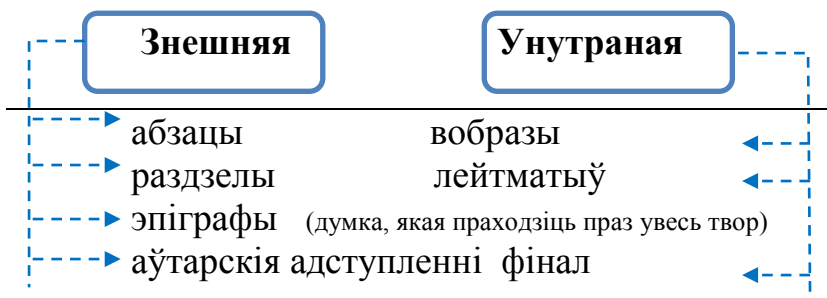
IV. ДАСЛЕДУЕМ МАСТАЦКУЮ ФОРМУ

1. Кампазіцыя твора:

тыпы,
элементы,
прыёмы

ТЫПЫ КАМПАЗІЦЫІ:

- ↗ **простая** (1 сюжэтная лінія),
- ↗ **складаная** (некалькі сюжэтных ліній)

КАМПАЗІЦЫЙНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ

Апавяданне	Дыялог	Сістэма вобразаў
Апісанне	Маналог	Сюжэт

КАМПАЗІЦЫЙНЫЯ ПРЫЁМЫ

- 1. Адваротная кампазіцыя (з фінальнай сцэны)**
- 2. Кальцавая кампазіцыя**

(паўтор на макра- і мікраўзроўнях)

3. Люстраная кампазіцыя

(сіметрыя слоў, вобразаў, з'яў)

• паступовая

4. Тэматычная кампазіцыя вобраза

• супастаўленне вобразаў (антытэза)

5. Прыём рэтраспекцыі

6. Аповед у аповедзе

7. Мантаж

8. Узмацненне (градацыя, ампліфікацыя)

2. Сюжэт, яго кампаненты

СЮЖЭТ

Знешні

• (вакол героя і іншых удзельнікаў)

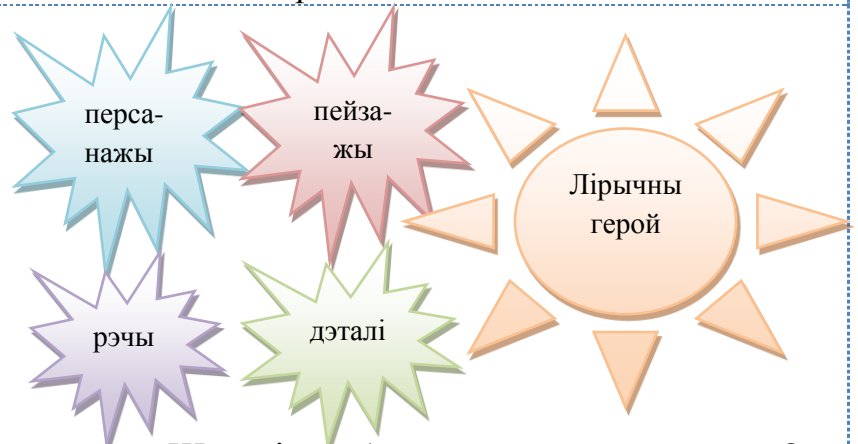
Унутраны

• (у сэрцы героя)

КАМПАНЕНТЫ СЮЖЭТА:

пралог – завязка – развіццё дзеяння – кульмінацыя
– развязка – эпілог

3. Асноўныя вобразы твора

? Што з ім адбываецца на працягу твора?

? Які яго знешні і ўнутраны стан?

? Чым ён выкліканы і чаму змяняецца?

? Сувязь узросту і паводзін

4. Жанравая адметнасць

! ПАЭМА- вялікі вершаваны твор, у якім раскажваецца пра важныя падзеі і яркія характары, выяўляюцца глыбокія перажыванні аўтара і яго герояў

Рэалістычная: героіка-патрыятычная, героіка-рэвалюцыйная, сацыяльна-палітычная, сацыяльна-бытавая, гістарычная, сатырычная; філасофская, лірычная, эпічная, дыдактычная, бурлескная, рамантычная, драматычная

V. ХАРАКТЕРИЗУЕМ ВЫЯЎЛЕНЧЫЯ СРОДКІ	
1. Страфічна яарганізацыя	<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> Разнастрофная Раўнастрофная Астрафічная </div>
2. Рыфмоўка	
3. Вершаваны памер, якім напісаны твор	<p>Харэй — ' / — ' —</p> <p>Ямб — — ' / — —</p> <p>Дактыль — ' — — ' / — — — ' / — — —</p> <p>Амфібрахій — — ' / — — — ' / — — — ' / — — —</p> <p>Анапест — — — ' / — — — ' / — — —</p>
4. Слоўнае абрамленне твора	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ужыванне слоў пэўнай лексічнай групы ✓ Выкарыстанне слоў пэўнай часціны мовы ✓ Мастацкія тропы (<i>эпітэт, метафара, параўнанне, сімвал, адухаўленне, гіпербала, алегорыя, перыфраза</i>)
5. Стылістычныя фігуры	Анафара, эпіфара, антытэза, інверсія, эліпсіс, рытарычнае пытанне, зваротак, паралелізм, градацыя, умаўчанне
VI. ВЫЗНАЧАЕМ АСНОЎНУЮ ДУМКУ ТВОРА	
<p>АД = ЗМЕСТ</p> <p>+</p> <p>АЎТАРСКАЯ ПАЗІЦЫЯ</p> <p>+</p> <p>ЧЫТАЦКАЕ РАЗУМЕННЕ</p>	
<p>😊 Падумаем:</p> <p>? што знаходзіцца ў цэнтры апаведу?</p> <p>? якія ключавыя аб'екты (фігуры) прысутнічаюць у тэксце</p> <p>😊 !Памятаем пра моцныя бакі твора:</p> <p>👉 назву,</p> <p>👉 эпіграф (калі ёсць)</p> <p>👉 першыя і апошнія радкі.</p>	

Літаратура

1. Адамьянц, Т.З. Социальные коммуникации. Учебное пособие для вузов. – М., Дрофа, 2009
2. Адамьянц, Т.З. Технологии социальной диагностики и социального проектирования информационной (социокультурной) среды // Межотраслевое взаимодействие в социальном управлении. Материалы VI Дридзевских чтений. – М., ИС РАН, 2007.

3. Вучэбныя праграмы па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» для V–VII класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання.

4. Коломиец, О. М. Преподавательская деятельность учителя / Учебно-методическое пособие. – М.: Издательский дом “Развитие образования”, 2017. – 176 с.

5. Рагойша, В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці: для школьнікаў і абітурыентаў / В. П. Рагойша. – Мінск: Народная асвета, 2009. – 303 с.

6. Родная літаратура: хрэстаматыя для 11 кл. агульнаадук. шк. / Склад. У. А. Дзіско, М. І. Мішчанчук, Т. М. Саўчук. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 702 с.

7. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. – Мінск.: БелСЭ, 1989. – 575 с.